

6. Про ліцензування певних видів господарської діяльності : Закон України від 1 черв. 2000 р. № 1775 // Відом. Верхов. Ради України. – 2000. – № 36. – Ст. 299.
7. Про громадянство : закон України від 18 січ. 2001 р. № 2235 // Відом. Верховної Ради України. – 2001. – № 13. – Ст. 65.
8. Про соціальні послуги : Закон України від 19 черв. 2003р. № 966 // Відом. Верхов. Ради України. – 2003. – № 45. – Ст. 358.
9. Про дозвільну систему у сфері господарської діяльності : Закон України від 6 вересня 2005 р. № 2806-IV // Відом. Верховн. Ради України. – 2005. – № 48. – Ст. 483.
10. Про внесення змін до Закону України «Про дозвільну систему у сфері господарської діяльності» щодо розширення мережі дозвільних центрів : Закон України від 3 лист. 2011 р № 3993-VI // Законодавство України. – Електрон. дані. – К., 2011. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/3993-17>. – Назва з екрана.
11. Про перелік документів дозвільного характеру у сфері господарської діяльності : Закон України від 19 трав. 2011 р. № 3392-VI /// Законодавство України – Електрон. дані. – К., 2011. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/3392-17>. – Назва з екрана.
12. Про схвалення Концепції розвитку електронного урядування в Україні : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 13 груд. 2010 р. № 2250-р // Офіц. вісн. України. – 2010. – № 97. – Ст. 3443.

Рецензент: Бородін Є.І., д.іст.н., професор.

УДК 351

Ковальська Н.М.,

канд. пед. наук, доцент, докторант кафедри
управління освітою Національної академії державного управління

АКУМУЛЯТИВНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ОСВІТИ ЩОДО СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИХ ПЕРЕТВОРЕНЬ НА ШЛЯХУ ДО ПОСТІНДУСТРІАЛЬНОГО СУСПІЛЬСТВА

Анотація. У статті проаналізовано зміни, які відбуваються в освіті на шляху до постіндустріального суспільства. Розглянуто різні погляди науковців щодо впливу освіти, зокрема безперервної, на соціально-економічні перетворення в суспільстві.

Ключові слова: освіта, професійна освіта, безперервна освіта

Аннотация. В статье проанализированы изменения, которые происходят в образовании на пути к постиндустриальному обществу. Рассмотрены разные позиции ученых относительно влияния образования, в частности непрерывного, на социально-экономические изменения в обществе.

Ключевые слова: образование, профессиональное образование, непрерывное образование

Annotation. This article analyzes the changes taking place in education towards a post-industrial society. Different views of scholars on the impact of education, in particular continuous, the socio-economic changes in society.

Keywords: education, professional education, unbroken educational.

Постановка проблеми. Зміни, які відбуваються при переході від індустріального до постіндустріального суспільства потребують якісних

перетворень системи освіти, зокрема професійної. Орієнтована на майбутнє освіта повинна мати курс на розвиток, а не стабілізацію і відтворення, як зараз. Актуальність проблеми зумовлена, зокрема Національною стратегією розвитку освіти в Україні на 2012–2021 роки, Стратегією державної кадрової політики, Законом України «Про зайнятість населення», Програмою економічних реформ на 2010-2014 роки «Заможне суспільство, конкурентоспроможна економіка, ефективна держава» та ін.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано вирішення даної проблеми. Проблеми розвитку та функціонування сучасної системи освіти в Україні розглядались в працях Л.І. Антошкіної, Г.І. Артемчук, Л.В. Батченко, Л.В. Беззубко, В.М. Бесчастного, А.В.Єрмолаєва, В. С. Журавського, В.В. Зикова, В. І. Лугового, О. С. Поважного, І.В. Тимошенкова, Г.М. Яворської та інших.

Метою статті є аналіз сучасного стану освіти та чинників її впливу на соціально-економічні перетворення в умовах постіндустріального суспільства

Виклад основного матеріалу з обґрунтуванням отримання наукових результатів дослідження. Системи управління освітою потребують постійної уваги, адже загострення проблем в умовах розриву між стрімким розвитком суспільного життя та традиційною системою освіти та її якості гальмує соціально-економічний розвиток країни. «Реформи, що проходять в країні, не можуть не зачепити й системи освіти, по-перше, тому, що соціально-суспільні зсуви у державі занадто значні, по-друге, на початку ХХІ століття система потребує модернізації». [9, с.18]

На думку деяких науковців [13] освіта це: по-перше, соціальний інститут, що виконує функції підготовки та входження індивіда у різні сфери життєдіяльності суспільства, залучення його до культури даного суспільства; по-друге, універсальна цінність упродовж усього життя сукупності систематизованих знань, умінь та навичок отриманих індивідом самостійно або у процесі навчання в навчальних закладах; по-третє, один з показників соціального статусу індивіда і відтворення соціальної структури суспільства. «Освіту необхідно розглядати як функціонально обов'язковий соціальний інститут найвищого рівня значущості, завдяки якому функціонує соціально-генетичний механізм держави та її інститутів, а також суспільства в цілому, що визначає та забезпечує становлення й удосконалення особистості, набуття, передачу та розроблення нових наукових знань, надбань культури від покоління до покоління». [8, с.68]

На думку науковців зростання ролі освіти на сучасному етапі обумовлено її впливом:

- на економічне зростання:
1. забезпечення інновацій через знання, які «стали найважливішою ініціюючою ланкою»;
  2. зростання росту продуктивної сили праці за рахунок зміни якості робочої сили, підвищення рівня кваліфікації і загальної культури праці;

3. розвиток підприємницької діяльності, адже «більш досвідчені підприємці мають нові економічні можливості, більш високі організаційні здібності, можуть здійснювати довгострокове планування, розробляти більш ефективну стратегію, економічно обґрунтовувати господарські рішення, йти на виправданий ризик.

- на соціальний прогрес:

1. сприяє підвищенню загальної культури;
2. гуманізації людських відносин. [4, с.5-6]

Освіта сьогодення перетворюється в базис нової економіки, саме тому ведеться розробка нового стратегічного напрямку — «управління знаннями». Це не безпосереднє управління знаннями, а саме обізнаність необхідності постійного зростання знань кожним окремим індивідом суспільства. Таким чином, на мікроекономічному рівні - це пряма залежність між характером освіти населення та його заробітками, а на макрорівні — економічним ростом країни. Крім цього дослідники вказують на побічний ефект цього явища: «з підвищенням освітнього та культурного рівня збільшується час, присвячений людиною роботі; комфортними та безпечними стають умови її праці, активізується територіальна й професійна мобільність; підвищується ефективність споживчої діяльності (освіщені люди першими реагують на появу нових товарів, раціональніше будують свій бюджет); відкривається доступ до нових культурних цінностей, більш змістовним і різноманітнішим стає їх відпочинок; досягається вища якість рішень, які приймаються на «шлюбному» ринку, ефективніше планується сім'я, забезпечується краща підготовка дітей та ін.» [6,с.16] Таким чином всі фактори мають соціальну спрямованість і «рівень розвитку освіти і культури прямо пропорційний поліпшенню якості життя та обернено пропорційний духовному збідненню й зростанню рівня злочинності в країні» [6, с.16]

Тимошенко І.В. розглядаючи систему освіти в дзеркалі економічної науки, зауважує, що завдання подолання кризи освітньої системи, за своєю суттю, зводяться до визначення практичних механізмів, реалізація яких повинна дозволити вивести систему освіти з кризового стану в усіх його основних проявах та привести у відповідність з тими вимогами, які висуваються до неї сучасним суспільством. А саме: перетворити освіту в ключовий фактор його розвитку і на основі цього забезпечити динамічне економічне зростання та підвищити ефективність соціально-економічного розвитку; забезпечити зростання добробуту членів суспільства, їх соціального статусу та ступеню соціальної мобільності; посилити систему національної безпеки в умовах різкого загострення глобальної нестабільності та конкуренції. [14, с.10-11] Зазначимо, що суспільство, в якому знання стають капіталом і головним ресурсом економіки висуває нові жорсткі вимоги до загальної і професійної освіти. На думку Антошкіної Л.І. «акцентування уваги на дослідженні освіти як певної сфери економічної діяльності зумовлено тим, що в процесі розвитку

суспільства ця сфера економічної діяльності набуває визначального значення. Одночасно за економічним змістом ця галузь постійно ускладнюється як система, наповнюється новим змістом, інтегрується в інші сфери економіки, суспільні інститути, міжнародні корпоративні об'єднання, набуває пріоритетного значення у конкурентних ринкових стосунках». [1, с.9]

Але В.С. Журавський застерігає від того, щоб ототожнювати освіти з галуззю економіки, адже «ні навчальний процес, ні його кінцеві цілі, ні його результат, ні його «продукцію» не можна порівнювати з аналогічними категоріями економіки. Вона є життєво важливою функцією, ключовим сектором та умовою існування суспільства» [8, с.49] Автор наголошує, що «йдеться, звичайно, не про те, щоб недооцінювати внесок освіти в економічне зростання та розвиток і зменшити її економічну функцію. Мова йде про те, щоб не розглядати людину як засіб для розвитку економічних тенденцій суспільства» [8, с.61]. Хоча згідно з концепцією «людського капіталу», популярною в американській та західноєвропейській філософії і соціології, освіта є процесом накопичення людського капіталу. На думку Брю С. та Макконнелла К. інвестиції в людський капітал є «будь-якою дією, яка підвищує кваліфікацію і здібності та, тим самим, продуктивність праці працівників.....Витрати, які сприяють підвищенню чистієї продуктивності, можна розглядати як інвестиції, оскільки поточні витрати здійснюються з тим розрахунком, що їх буде багаторазово компенсовано зростаючих потоків у майбутньому» [11, с.171]. При цьому зауважимо, що для України – країни, яка розвивається вільних рух людського капіталу може сприяти не лише підвищенню благополуччя й досягненню повного рівня ефективності на світовому ринку праці, а й за рахунок мобільності створити загрозу національному благополуччю і фактором неефективного використання державних ресурсів, оскільки це призведе до втрати коштів призначених на підготовку фахівців для вітчизняного ринку праці, створення потенціалу для розвитку

У розвинутих країнах він становить 70-80% національного багатства і обумовлює інтенсивний, випереджальний розвиток освіти як молоді, так і дорослого населення. Це означає, що:

- освіта є процесом накопичення людського капіталу, який дає віддачу при реалізації у праці;
- освіта підвищує рівень соціальної активності людини;
- більш освідченні люди мають більші можливості трудової самореалізації, яка стає для них важливішою життєвою цінністю;
- ймовірність втрати роботи вища для працівників з нижчим рівнем освіти (за умови, що усунуто вплив інших характеристик особи).» [2, с.5]

Не викликає заперечень, що в постіндустріальному суспільстві перехід від репродуктивної до креативної цивілізації призведе до зміни цільових функцій освіти, зокрема:

- Перехід від трансляції досвіду попередніх поколінь до забезпечення виживання на природному, соціальному та духовному рівнях;
- перетворення освіти в частину життєдіяльності людини, коли зміст неперервної освіти прямо визначає характер людських потреб (не потреби задовольняються в результаті отримання освіти, а освіта визначає потреби);
- перетворення освіти із засобу селекції людства по соціальному, національному, інтелектуальному та іншим ознакам в засіб об'єднання народів на загальних засадах буття;
- заміна задачі відтворення і розвитку освітнього потенціалу окремих соціальних та економічних груп на фоні конкретного рівня освіченості суспільства задачею накоплення та розвитку людського потенціалу суспільства в цілому.

Місце і роль будь-якої країни в міжнародному розподілі праці, її конкурентоспроможність на світових ринках залежить в першу чергу від двох взаємовизначальних факторів: від якості підготовки залучених фахівців та тих умов, які країна або соціоекономічна система створює для проявлення і реалізації інтелектуального потенціалу вчених. Він наголошує, що критичні проблеми освіти – її якість та значущість, рівність доступу, свобода вибору, працевлаштування, ефективність і фінансування – тісно пов'язані з конкретним соціально-економічним середовищем. Таким чином, «низька якість освіти згубніша за вогнища інквізиції. Це явище призводить до насичення вітчизняної економіки «низькосортним» кадровим составом, знижує вимоги до загальної школи, підриває репутацію гуманітарного сектору, суттєво зменшує конкурентоспроможність наших фахівців, порівняно з західними.» [9, с.9]

Центральне місце в процесі відтворення суспільства П.Бурдьє [5], згідно соціокультурного підходу, надає освіті, яка формує «капітал» виражений у трьох формах (економічний, культурний, соціальний). Саме до культурного капіталу він відносить: освіту (загальну, професійну, спеціальну), відповідний диплом та культурний рівень індивіда (отриманий в спадок від сім'ї і засвоєний в процесі соціалізації). Автор розглядає освіту як особливого роду ринок, поле, яке орієнтує особистість на власне відтворювання, а також на відтворювання домінуючої моделі культури. Людина – пише П.Бурдьє – протягом життя найчастіше існує в різних соціальних сферах отримуючи відповідний досвід (габітус) з формуванням стереотипів поведінки і мислення. Відповідно протягом свого життя індивід може свідомо впливати на габітус і саме ним формувати структуру суспільства. В США застосовують своєрідну одиницю виміру застарілості знань спеціалістів – «період напіврозпаду компетентності» – термін, який визначає тривалість часу з моменту закінчення ВНЗ, коли в результаті появи нової науково-технічної

документації, компетентність спеціаліста знижується на 50%. Зазначимо, що протягом останніх десятиліть цей період швидко скорочується. Наприклад, для інженера випуску 1940 року «період напіврозпаду компетентності» наступав через 12 років, для випускника 1960 року через 8-10 років, 1970 року – через 5 років, а сьогодні ще й менше. Згідно досліджень, кожного року постійно оновлюється 5% теоретичних та 20% професійних знань. Підраховано, що за останні 25 років в США із словника професій зникли 13 тисяч понять та з'явилося 11 тисяч нових. [10, с.210]. «Передумовою успіху модернізаційних процесів в Україні є передусім інтеграція в європейський соціокультурний та науково-освітній простори. Сьогодні доводиться констатувати слабкий прогрес України на цьому шляху, тому потрібно оновити базові концепції розвитку в освітній та інформаційній сферах, прискорити вирішення нагальних питань у системі освіти, зокрема щодо недостатньої конвергенції наукових досліджень і вищої освіти, невідповідності існуючої мережі вищих навчальних закладів європейським вимогам.» [7, с.127]. З 50 років в розвинутих країнах, а пізніше і в більшості країн, що розвиваються, різко виріс соціальний попит на вищу освіту. Зокрема з 1955 по 1986 роки кількість студентів 1 курсу в ВНЗ Іспанії збільшилася в 15 разів, Швеції – в 9,7 разів, Австрії – в 9,4 рази, Франції – в 6,7 рази, Таїланду збільшилося в 33 рази, Індонезії – в 36 раз, Конго – в 60 разів, Венесуели – в 63 рази, Мадагаскару - в 87 раз, Кенії – в 103 рази, Нігерії – в 112 раз [15,с.14].

Забезпечити системне реформування освіти, на думку В.В. Зикова, можна за рахунок створення механізму його постійного оновлення. Його основоположна ціль – перехід до різноманіття та безперервності освіти, яка буде охоплювати все життя людини і це слід розуміти не лише як перспективні тенденції, а й умови досягнення нової якості освіти. Дослідник вважає, що важливою проблемою кінця ХХ та початку ХХІ століття є проблема пошуку відповідної організаційної структури освітньої системи та її установ, здатної забезпечити перехід від принципу «освіта на все життя» до принципу «освіта через усе життя». [10, с.215]. В. Александров зазначає, що до 1965 р. єдиного трактування словосполучення “безперервна освіта” не існувало. Існували два основні погляди на зміст безперервної освіти. Прихильники одного вважали, що під ним потрібно розуміти участь у різноманітних післядипломних формах навчання, пов'язаних з поглибленням, розширенням, відновленням та актуалізацією професійної кваліфікації. Прихильники іншого погляду ототожнювали безперервну освіту із загальною та професійною освітою дорослих. Нинішнє розуміння цього поняття, яке викристалізувалося протягом останніх чотирьох десятиліть, перевершує і ту й іншу позиції, відповідаючи формулі “навчання як цілісне життя” [3, с. 376].

Характерною ознакою нової системи освіти повинна не лише надавати знання людині, яка навчається, а й формувати потребу в неперервному самостійному оволодінні ними, формувати вміння та

навички самоосвіти, самостійний творчий підхід до знань протягом всього активного життя. Адже в нових соціально-економічних умовах соціально захищеною, у зв'язку зі швидкою зміною технологій або вимог ринку праці, може бути лише широко освічена людина, здатна гнучко перебудувати напрям та зміст своєї діяльності.

Саме тому освіта дорослих має суспільно-державну значущість, яка впливає на визначення провідних принципів освітньої політики в інтересах людини, суспільства, країни. Вона виступає випереджуючим механізмом, який стабілізує розвиток сучасного суспільства. В умовах кризи освіта дорослих набуває особливої важливості, адже значна кількість людей втрачають роботу і повинні займатися власною освітою, щоб стати конкурентоспроможними на ринку праці. Саме в цей час більшість з дорослих (30-50 років) вважають, на найгірше вже сталося і тепер є можливість самореалізувати все найкраще в собі, незалежно від віку та соціального часу. Прагматичне відношення дорослої людини знаходиться в площині якісних змін предметно-практичної діяльності, по відношенню до якої освіта виконує обслуговуючу роль. Підпорядкування освітньої сфери провідним мотивам робить її залежною від домінуючих інтересів та потреб суб'єкта, його здібностей, усвідомлення необхідності, яка обумовлена життєвою ситуацією. [12,с.188] Адже спочатку безперервна освіта була націлена на вирішення цілком практичної задачі – досягнути більш ефективної участі фахівця у виробництві і розглядалася як освіта лише для дорослих, тобто навчання, донавчання та професійного самовдосконалення, яке реалізується через різноманітні курси, післядипломну освіту та інші форми навчання, спрямовані на оновлення, розширення та актуалізацію професійної організації. Недоліком цього підходу була недооцінка необхідності розвитку особистості, саме тому неперервна освіта стала розглядатися як органічне поєднання загальної та професійної освіти за для отримання кваліфікації не лише як засіб пристосування до професії, а й «фундамент» успішної адаптації до змін в суспільстві, які постійно відбуваються в ринковій економіці країни за рахунок рухливості її кон'юнктури. На думку науковців освіта і є життя, а життя – це освіта, яке дозволяє дорослій людині бути в постійному пошуку, в стані відкритості, незавершеності, сприяє посиленню інтересу до життя. [12, с.189]

Висновки. Отже, доведено, що освіта впливає на економічне зростання та соціальний прогрес суспільства. Подолання кризи освітньої системи можливе через перетворення освіти в ключовий фактор динамічного економічного зростання та підвищення ефективності соціально-економічного розвитку. Акумулятивний потенціал освіти, загальної та професійної, щодо соціально-економічного розвитку в умовах постіндустріального суспільства може бути реалізований в умовах переходу до безперервної якісної освіти, яка буде охоплювати все життя

людини. Перспективи подальших розвідок у цьому напрямку – планується публікація ще декількох статей в цьому напрямку.

Використані джерела інформації:

1. Антошкіна Л.І. Науково-методичні основи державного регулювання вищої освіти [Текст] : автореф. дис. ... докт. економ. наук: 08.02.03 / Л.І. Антошкіна; Наук.-досл. ек. ін-т Мінекономіки України - К., 2006. - 34 с.
2. Артемчук Г. І. Вища школа України: реальність і тенденції розвитку [Текст]: монографія/ Г.І. Артемчук, В.В. Попович, Г.Г. Січкаренко — К. : Ленвіт, 2004. — 176с.
3. Бесчастний В.М. Механізми державного управління розвитком вищих навчальних закладів системи МВС України: теорія, методологія та практика [Текст]: монографія/ В.М.Бесчастний - Донецьк: Юго-Восток, 2009. - 407с.
4. Беззубко Л.В. Розвиток системи освіти у сучасних умовах [Текст]: монографія/ Л.В.Беззубко, О.І.Черниш, Л.С.Соколова/ ДНАБА. — Донецьк: "ВІК", 2005. — 132с.
5. Бурдые П. Структура, габитус, практика /Пьер Бурдые // Журнал социологии и социальной антропологии. – 1998. – Т. 1. – №2. – С. 44–59
6. Данилишин Б.М. Сфера та ринок послуг у контексті соціальної модифікації суспільства [Текст] / Б. М. Данилишин [и др.] ; Рада по вивч. прод. сил України НАН України. - К. : ЗАТ "Нічлава", 2005. - 328 с.
7. Європейський проект та Україна : монографія / А. В. Єрмолаєв, Б. О. Парахонський, Г. М. Яворська, О. О. Резнікова [та ін.]. – К. : НІСД, 2012. – 192 с.
8. Журавський В. С. Вища освіта як фактор державотворення і культури в Україні [Текст]: монографія /В. С. Журавський / Інститут держави і права ім. В.М.Корецького НАН України; Інститут вищої освіти АПН України. — К. : Видавничий Дім "Ін Юре", 2003. — 416с.
9. Зінковський Ю. Камені спотикання вітчизняної вищої освіти/Юрій Зінковський// Вища школа.- 2011.-№3.-С.7-18.
10. Зыков В.В. Социальный институт профессионального образования и регион [Текст]: Монография: в 2-х ч. Часть 1/ В.В.Зыков - Тюмень: Изд-во Тюменского гос.ун-та, 2001.- 220с.
11. Макконел К. Экономикс: принципы, проблемы и политика./ Макконел К., Брю С. - М.: Республика, 1992.- 546с.
12. Педагогическая акмеология [Текст] : коллективная монография / под ред. О.Б.Акимовой; ФГАОУ ВПО "Рос. гос.проф.-пед. ун-т".- Екатеринбург: ФГАОУ ВПО, 2012.- 251с.
13. Реформування вищої освіти у процесі демократизації українського суспільства[Текст]: монографія/ За ред. Б.А. Головка.- К: Вид.-поліграфічний центр "Київський університет", 2004.- 220с.
14. Тимошенко И.В. Система образования в зеркале экономической науки [Текст] : монография / И.В. Тимошенко; Нар.укр.акад. - Харьков: Изд-во НУА, 2005. - 296с.
15. Управление современным образованием: социальные и экономические аспекты / А.Н.Тихонов, А.Е.Абрамишин, Т.П.Воронина, А.Д.Иванников, О.П.Молчанова / Под ред. Тихонова А.Н.- М. : Вита-Пресс, 1998.-256с.

Рецензент: Лопушинський І.П., д.держ.упр., професор.